

**HƏRBİ PEDAQOGİKA  
ВОЕННАЯ ПЕДАГОГИКА  
MILITARY PEDAGOGY**

UOT 355.233

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MİLLİ HƏRBİ TƏHSİLİN İNKİŞAFINDA  
HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU****Mehriban Nağı qızı Sərdarova***Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin kiçik elmi işçisi***ORCID:** 0009-0000-8876-7051**E-mail:** mehribanserdarova@mail.ru<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v25.i4.26>

**Açar sözlər:** milli hərbi təhsil, Heydər Əliyevin hərbi təhsil siyasəti, milli hərbi təhsil quruculuğu, milli hərbi kadr hazırlığı, milli ordu quruculuğu.

**Ключевые слова:** национальное военное образование, политика Гейдара Алиева в сфере военного образования, формирование системы национального военного образования, подготовка национальных военных кадров, строительство национальной армии.

**Key words:** national military education, Heydar Aliyev's military education policy, national military education construction, national military personnel training, national army construction.

Böyük tarixi rəqəmlər müstəvisində elə də böyük olmayan otuzillik müstəqillik tariximizdə Azərbaycanın dünyanın aparıcı güclərinə qarşı öz şərtlərini irəli sürməsi faktı müasir şanlı zəfər tarixinə imza atmasından qaynaqlanır. Xalqımızın qüdrətinin və milli qürurunun təntənəsinə çevrilən bu həqiqət, dahi öndər Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi, dövlət səviyyəsində həyata keçirilən inkişaf strategiyalarının mühüm tərkib hissəsi olan milli hərbi təhsil konsepsiyasının uğurla gerçəkləşdirilməsinin nəticəsidir.

Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Zəfər Günü münasibətilə keçirilən tədbirlərdəki çıxış və nitqlərində dəmir intizamı, bilikli, vətənpərvər, qəhrəman əsgər və zabitlərimizin yüksək milli ruhunu, peşəkar hazırlığını uzun illər sistemli şəkildə aparılan milli hərbi təhsil işinin nəticəsi kimi qiymətləndirir, Ulu Öndər Heydər Əliyevin qurduğu milli hərbi təhsil strategiyasına əsaslandığını vurğulayır [11; 13].

Heydər Əliyevin dövlətçilik ideyalarının elmi-nəzəri cəhətdən akademik təhlilində [10, s.36] göstərilir ki, dahi liderimizi səciyyələndirən cəhətlərdən biri dövlətçiliyin strateji əhəmiyyətli bütün sahələrini eyni zamanda, vəhdətdə formalaşdırmasıdır. Fəaliyyət proqramlarının birgə, iç-içə işləməsinin təmin edilməsi, bu istiqamətdə işlərin möhkəmləndirilməsi Heydər Əliyev quruculuğu nümunəsində tarixi, milli və beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edən siyasi irsdir.

Bu baxımdan, Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dönəmində respublikadan kənarda milli kadr hazırlığı sahəsində apardığı siyasətin mühüm istiqamətlərindən birini milli hərbi kadrların yetişdirilməsi tutur.

Əminliklə irəli sürmək olar ki, Ümummilli Liderin həmin illərdə təhsil strategiyasında müstəqil mövqeyə malik respublikadan kənarda təhsil siyasətinin içərisində milli hərbi kadrların yetişdirilməsi milli strateji hədəflərə malik bir proqram kimi çıxış edir.

Bu qənaəti Ulu Öndərin 1998-ci il 31 avqust tarixində 1970-ci ildən 1987-ci ilə kimi Azərbaycan kənarında ali təhsil alan mütəxəssislərlə görüşündəki fikirləri [6, s.209-229] təsdiqləyir.

Respublika başçısı kimi Azərbaycanın gələcəyi qarşısında daşdığı məsuliyyəti birinci növbədə təhsil məsələlərinə ciddi fikir verməklə izah edən Ulu Öndərin yüksək ixtisaslı milli kadrlar, milli hərbi kadrlar yetişdirmək siyasətində həm də Azərbaycan maarifçi ziyalılarının arzu və məqsədləri təzahür edirdi.

O illər hərbi təhsilin ilk dəfə olaraq Azərbaycan təhsil sistemində daxil edilməsi, C. Naxçıvanski adına Hərbi Məktəbin yaradılması, uzun illər uğurla fəaliyyət göstərməsi, milli hərbi kadrların hazırlanması üçün tədris və hərbi ləvazimatlarla münbit şəraitin təmin edilməsi bu qəbildəndir.

Totalitar rejimin sərt mənəngənəsi, tarixi milli hərbi ideyalarımıza repressiv münasibət şəraitində milli hərbi kadrların yetişdirilməsi, onların milli hərbi təhsil ideyaları ilə zənginləşdirilməsi xüsusi cəsarət və cürət tələb edirdi. Bu baxımdan 1971-ci ildə Azərbaycanda milli hərbi kadrlar yetişdirmək məqsədi ilə yaradılan general Cəmsid Naxçıvanski adına "Respublika ixtisaslaşdırılmış internat məktəbi" milli hərbi təhsil ideyaların canlandırılmasında, milli hərbi təhsil quruculuğunda Ulu Öndərin müstəsna xidmətlərindən biridir. Məktəbin yaradılmasından daha artıq fəaliyyətinə davam etdirməsi yolunda təzyiqlərə "sənə gərmək" bu xidmətin mühüm tərkib hissəsidir. Belə ki, Moskvadan ardı-arası kəsilmədən gələn komissiya təkidlə bildirirdi ki, Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə qəbul edilmiş bu qərar Sovet ittifaqının qanunlarına ziddir, uyğun deyil və ləğv olunmalıdır. Təklif edirdilər ki, əgər gənclərinizi, yeniyetmələrinizi hərbi təhsilə cəlb etmək istəyirsinizsə, Suvarov adına, Naximov adına məktəblərə göndərin [4, s.471]. Lakin Heydər Əliyev "Məqsədə gedən yolda çox qurbanlar vermək olar; məqsədin özündən başqa!" [1, s.396] prinsipi ilə inadından dönmür və Moskvanı inandırır ki, bu məktəb adları çəkilən məktəbdən fərqli profillidir. Prinsipcə orta ümumtəhsil məktəb olmaqla yanaşı, əsas məqsəd gəncləri ali hərbi məktəblərə hazırlamaqdır. Burada kursantlar ümumtəhsil fənlərini öyrənməklə paralel hərbi iş sahəsində biliklərə də yiyələnir, möhkəm fiziki mətinlik əldə edirlər. Təlim-tərbiyə işi elə sistemlə qurulub ki, məktəbin kursantları ali hərbi məktəblərə qəbul imtahanlarını uğurla verib, onların kursantı ola bilsinlər. Ulu Öndər tərəfindən gətirilən dəlillərin ağlabatanlığı onunla nəticələndi ki, Naxçıvanski adına ixtisaslaşdırılmış hərbi məktəb fəaliyyətini nəinki dayandırdı, əksinə şan-şöhrəti bütün İttifaqa yayıldı, bundan nümunə götürülərək, digər respublikalarda da hərbi təmayüllü məktəblərin yaradılmasına səbəb oldu [4, s. 368-471].

Bu məktəbdə hər şeydən öncə tədris işinin məzmunu – milli hərbi təhsil ideyalarının aşılınması xüsusi diqqət çəkir. Heydər Əliyev özü başda olmaqla respublika rəhbərliyindəki səlahiyyətli şəxslərlə, veteranlar və görkəmli sərkərdələr ilə ildə bir neçə dəfə məktəbin qonağı olur, hərbi peşənin milli vətənpərvərlik tərbiyəsində yerinə dair çıxışlar edir, tövsiyələr verirdi. Heydər Əliyevə görə, torpağa bağlı, yurda etibarlı, vətənə sədaqətli olmayan vətəndaş heç vaxt yaxşı hərbiçi ola bilməz. Buna görə də məktəbin rəhbərliyi və müəllimlərinin qarşısına bir sıra vəzifələr qoyurdu: əsl vətəndaş yetişdirmək xəttini ön plana çəkmək; hər şeydən öncə vətənpərvər, yurdsevər oğullar yetişdirmək; kursantların təlim-tərbiyəsi, dünyagörüşünün formalaşması, şəxsiyyət kimi yetişməsi üçün var qüvvə ilə çalışmaq və s.

Ulu Öndər yetişəcək milli hərbi kadrların da qarşısına vəzifələr qoymağı unutmurdu. Görüşlərdə dəfələrlə duyururdu ki, bu məktəbdə oxumaq, hərbi peşəyə hazırlaşmaq kimi böyük şərəf məhz onlara nəsisib olub. Silahlı Qüvvələrin sıralarında bir azərbaycanlı olaraq hərbi kadr kimi, zabıt kimi xidmət etməyin şərəfini və məsuliyyətini onlara duyurur, xalqın böyük etimadını doğrultmağı onların qarşısına vəzifə kimi qoyurdu.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, o illərdən başlayan milli hərbi təhsil quruculuğu işi digər fəaliyyət proqramları ilə vəhdətdə, iç-içə inkişaf edib, möhkəmləndirilirdi. Heydər Əliyevin Azərbaycanda siyasi fəaliyyətə başladığı ilk günlərdən xalqımızın şanlı oğullarının təbliğində, onların adlarının əbədləşdirilməsindəki mükəmməl fəaliyyəti milli hərbi təhsilin inkişafının tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Həmin illərdə ölkəmizin bütün bölgələrində xalq qəhrəmanlarının, müharibə qurbanlarının şərəfinə abidə - komplekslərin ucaldılması, monumental ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin yaradılması, onlarla tarixi hərbi şöhrət muzeylərinin fəaliyyətə başlaması, Sovet İttifaqı Qəhrəmanlarına əzəmətli abidələrin ucaldılması, neçə-neçə hərbi sərkərdəyə həsr olunmuş yubiley mərasimlərinin təşkil edilməsi, qəhrəmanlıq dolu tarixi keçmişimizə, habelə əfsanəvi igidliklər göstərmiş ölməz qəhrəmanlarımıza həsr edilmiş filmlərin çəkilməsi və ən ümdəsi onların bu və ya digər dərəcədə geniş təbliğatı hədəfə götürən iş siyasəti idi.

Bütün bu kompleks işlərin nəticəsi idi ki, Ulu Öndər Heydər Əliyev 1981-ci ildə Naxçıvanski məktəbinin yaranmasının on ilinə həsr olunmuş tədbirdə azərbaycanlı gənclərin ali hərbi məktəblərə həvəsinin getdikcə artmasını, onların yüksək vətənpərvərliyini, hərbi işinin möhkəmlənməsinə kömək etmək arzusunu dərin razılıq hissilə, fərəhlə qeyd edir və göstərirdi ki, indi ali hərbi məktəblərə hər il 300-400 azərbaycanlı oğlan qəbul edilir. *“İlk dəfə təyyarəçilik məktəblərinə gənclərin böyük bir qrupu göndərilmişdir. Bu işdə C.Naxçıvanski adına ixtisaslaşdırılmış internat-məktəbin xidməti az deyildir”* [12, s.108]. Heydər Əliyev SSRİ-nin 26 şəhərinin 47 ali hərbi məktəbində yüzlərlə azərbaycanlı balasının təhsillərini davam etdirərək milli hərbi kadr kimi yetişməsindən duyduğu qürur və razılığı müstəqillik illərimizdə də vurğulayır [4, s. 471].

28 may 1995-ci ildə Respublika Milli Qvardiyasının qərargahında Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Əfqan Hüseynovun büstünün açılış mərasimində Heydər Əliyev milli qəhrəmanın çox böyük və şərəfli yolunun *“Azərbaycanda yaranan və bu gün bizim üçün daha böyük əhəmiyyətli olan C.Naxçıvanski adına hərbi məktəb”*dən [4, s.469] başlamasını, milli ordumuzun yaranmasında bu məktəbin əhəmiyyətli yerini xüsusi vurğulayır. Milli ordumuzun milli hərbi təhsildən nəşət tapmasını böyük iftixar hissi ilə qeyd edir.

Göstərir ki, 25 il bundan öncə Azərbaycanda əvvəllər heç vaxt oxşarı, analoqu olmayan ixtisaslaşdırılmış hərbi orta məktəb yaratmaq haqqında irəli sürdüyü fikri, həyatında gördüyü işlər içərisində bu addımı, bu işi, bu təşəbbüsü o dövrdən artıq 25 il keçəndən sonra şəxsən özü də çox yüksək qiymətləndirir [4, s.470].

Tədqiqatın obyektindən kənara çıxmamaqla Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin I dövründə Azərbaycanda milli hərbi təhsilinin inkişafındakı məqamlara ekskurs etməkdə məqsəd həmin dövrün II dövr fəaliyyətin şərti olmasını əsaslandırmaqdan ibarətdir. Təsədüfi deyildir ki, Ümummilli Liderin anadan olmasının 95-ci ildönümünə həsr olunmuş tədbirdə Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev bu faktlardan bəhs edərək göstərir ki, müstəqil ölkəmizin inkişafının, dünya iqtisadiyyatına nüfuzedici integrasiyası proseslərinin indiki möhkəm təməli Heydər Əliyev tərəfindən məhz həmin illərdə yaradılmış potensiala əsaslanır [9].

Qeyd olunmalıdır ki, Ulu Öndərin tarixi “respublikadankənar təhsil siyasəti” ilə keçmiş İttifaqa daxil olan respublikalarda təhsil almağa gedən, orada yaşayan, ixtisasları üzrə pillə-pillə yüksək hərbi rütbələrə yüksələn milli kadrlar Qarabağ münaqişəsi başlayanda vəzifə kürsülərini tərəddüd etmədən döyüş səngərinə dəyişdilər. Vətənimiz naminə öz canlarını fəda etməkdən çəkinməyən, şəhidlik zirvəsinə ucalan, içlərində dövlətimizin milli qəhrəmanı adına layiq görülən onlarla bu kimi milli zabitlərimizin dövlətçilik sevgisi bilavasitə Ulu Öndərin hələ 1970-ci illərdə bünövrəsini qoyduğu milli hərbi strategiyanın nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Təəssüf ki, 1990-cı illərin əvvəllərindəki arzuolunmaz böhranlı məqamlar bu sistemin də işinə ciddi zərbələr vurdu, bu sahədəki özbaşınalıq hərbi kadrlar yetişdirmək siyasətinin əvvəlki simasını itirməsi ilə nəticələndi.

Bu sahədəki böhranın ağır xarakterik tərəfləri kimi orduya dövlət rəhbərliyinin təmin edilməməsini, milli hərbi kadr yetişdirməklə müşayiət olunan ordu quruculuğu ilə bağlı dövlətin aydın proqramının olmamasını, dövlət və ordunun bir-birindən ayrı düşməsini, ordunun siyasi işlərə cəlb edilməsini, ordu daxilində özbaşınalıq və qanunsuzluğun hökm sürməsini, orduya vahid komandanlığın təmin edilməməsini, ordunun döyüş qabiliyyətinin zəruri tələblərə cavab verməməsini və s. göstərmək olar [14, s.7-8]. Bütün bu nöqsanlar cəmiyyətdə hərbi işinə, orduya inamsız münasibət formalaşdırmış, bədbin əhval-ruhiyyə yaratmışdı. Artan qeyri-sabitlik bu sahədə hər hansı bir ümidli proqnozun varlığını şübhə altına qoyurdu.

Belə bir məqamda Azərbaycanda hərbi işinin, ordunun inkişaf etməsini, möhkəmlənməsini dövlətimizin və xalqımızın ən əsas vəzifəsi hesab edən Ümummilli Lider Azərbaycanın milli ordusunun yaranması, təşkil olunması və onun müasir tələblərə uyğun hazırlanmasını ehtiva edən milli ordu quruculuğu strategiyasını milli hərbi təhsil strategiyası ilə vəhdətdə aparır, konkret istiqamətlər, prinsiplər, məqsəd və vəzifələr, hüquqi və normativ əsaslar müəyyənləşdirirdi.

Müstəqillik illərində Azərbaycan milli hərbi təhsilinin inkişafı vəhdətdə həyata keçirilməsinin təmin edildiyi iki istiqamətdən ibarətdir. Ona görə də Heydər Əliyevin milli hərbi təhsillə bağlı xidmətlərini burada iki istiqamətdə təhlil etmək məqsədəuyğundur:

1. Heydər Əliyevin döyüş və mənəvi-psixoloji hazırlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi, intellektual potensialın möhkəmləndirilməsi ilə müşayiət olunan milli hərbi tərbiyə və təhsilə dair nəzəri görüşləri;

2. Heydər Əliyevin milli hərbi təhsil quruculuğunun ahəngdar inkişafı yolunda gördüyü işlər.

I istiqamətdə işə milli hərbi tarixi təfəkkürün oyadılması, milli hərbi ruhun dirçəldilməsi, milli hərbi tariximizin öyrənilməsi və s. daxildir. Bu məsələlərə xüsusi önəm verən Heydər Əliyev üçün hərbi təhsilin inkişafı həm də tariximizin, mənəviyyatımızın bir hissəsidir. Milli hərbi tariximizin öyrənilməsi həm də yalnız üzü keçmişə bir səyahət deyil, xalqın öz həqiqi, həm də qəhrəmanlıq və şücaət dolu keçmişini dərinlən öyrənib gələcəyə hazırlıqlı getməsi üçün bir istiqamət, hədəfdir. Bu mənada uzaqgörən rəhbər Heydər Əliyevin milli hərbi tariximizin canlandırılması ilə bağlı yeritdiyi siyasət – Azərbaycan xalqının tarixi igidlik ənənələrinin güclü olmasını Azərbaycan cəmiyyətinə yenidən qəbul etdirmək, bu torpaqlarda əsrlərin yaddaşını özündə saxlayan tarixi-mədəni dəyərlərə, milli-mənəvi sərvətlərə sahib çıxmaq yolu ilə milli mənlik duyğularının hər səviyyədə olan Azərbaycan vətəndaşının düşüncəsində canlanmasına göstərdiyi qayğı ilə təzahür edir.

Ulu Öndərin I istiqamətdə fəaliyyətində ilk yeri prezident kimi fəaliyyətə başlayandan (3 oktyabr 1993-cü il) bir ay sonra 1993-cü il noyabrın 2-də xalqa müraciəti tutur [2, s.148-155]. Bu çıxışda bir çoxlarında vətənpərvərlik hissini kütləşməsinə, mənəviyyatın pozulmasını, “öl-səm də, öz torpağında şəhid olum” hissini itirilməsini Ulu Öndər təəssüflə və həyəcan hissi ilə son illərdə gedən mənfi proseslərlə bağlayır, qəhrəman, mətanətli, cəsarətli Azərbaycan xalqının belə ağır, çətin vəziyyətə düşər edilməsinin günahını son illərdə ölkəyə rəhbərlik edən adamlarda görür. Azərbaycanlıların igid, mərd xalq olduğunu dönə-dönə xatırladır, bu vəziyyətdən çıxmaq üçün Azərbaycan xalqının qüdrəti və imkanlarının olduğunu bəyan edir. Vətəndaşların, cəmiyyət üzvlərinin yenilməzlik ruhunu təşkilatlandırmaq, yeni istiqamət vermək, onların mənəvi potensialını üzə çıxarmaq üçün Ulu Öndərin istinad etdiyi, vurğuladığı imkanlardan ən qiymətli xalqımızın hərbi və qəhrəmanlıq tarixi idi.

1993-2003-cü illər ərzində Heydər Əliyev ən müxtəlif səviyyəli auditoriyalarda milli hərbi vətənpərvərlik duyğusunun gücləndirilməsi ilə, hərbi və qəhrəmanlıq tariximizə ekskurslar etməklə milli hərbi təhsil strategiyasının nəzəri əsasları hesab edilən fikirlər, çıxış və nitqlər, məruzələr söyləmişdir.

Müstəqil Azərbaycanda milli hərbi təhsil quruculuğunun araşdırılmasından aydın olur ki, milli hərbi ruhun yüksəldilməsi ilə xarakterizə olunan I istiqamətdəki proqram xarakterli vəzifələr Heydər Əliyevin təhsil işçiləri, gənclər, kursantlar, ali hərbi məktəb tələbələri və müdavimləri ilə görüşlərində müəyyənləşdirilmişdir.

31 avqust 1994-cü il Heydər Əliyevin təhsil işçiləri ilə görüşündə [3, s.169-181] gənclərin milli hərbi ruhunu dirçəltməyi, milli hərbi vətənpərvərlik duyğusunu oyadıb, inkişaf etdirməyi məktəbin, müəllimlərin qarşısında başlıca vəzifə kimi qoyur, “*xalqımızı, gəncləri vətənpərvərlik, Vətənə sdaqat ruhunda tərbiyə etmək üçün orta məktəblərdə çox iş görülməlidir*” [3, s.179] göstərişini verir. Bu sıralamada xalqın adının çəkilməsi Heydər Əliyev nitqində təsadüfi ola bilməz, orta məktəbin, ümumi təhsilin, müəllimin məsul olduğu vəzifəsinin obyektini göstərir.

Bu görüşdə Heydər Əliyev milli təhsil konsepsiyasının ideologiyasını formalaşdırmaqla bağlı konkret tövsiyələrində milli hərbi təhsilin yerinin gənclərdə vətənpərvərlik hissini tərbiyə etməkdə görür. Ümumi təhsillə həyata keçirilən milli hərbi təhsilin bir tərəfdən, hərbi biliklərin tədrisinə, gənclərin fiziki cəhətdən mükəmməl hazırlığına, idmana ciddi münasibət göstərməsinə imkan yaratmaqda görür, digər tərəfdən isə, gənclərin milli hərbi vətənpərvərlik hissini yüksəltmək, onları Vətəni qorumağa hazır olmaq ruhunda tərbiyə etməklə bağlı olduğunu əsaslandırır, müəllimlərin qarşısında ciddi vəzifələr müəyyənləşdirir [3, s.179].

Ölkəmizin milli hərbi təhsil konsepsiyasının yaradılması, məzmununun müəyyənləşdirilməsi, gənclərin – müstəqil Azərbaycan gənclərinin hərbi işə, ordu quruculuğuna azərbaycançılıq ideologiyası çərçivəsində münasibətinin formalaşmasında, habelə ibtidai təhsildən başlayaraq, təhsilin sonrakı üstün pillələrində hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsinin gənclərin fiziki hazırlığı ilə kontekstdə ordu quruculuğundakı yeri, bunların milli hərbi təhsil strategiyamızdakı mühüm rolu, başlıca vəzifələri və digər məsələlər Heydər Əliyevin 2 fevral 1996-cı ildə Azərbaycan Respublikası gənclərinin Birinci Forumundakı nitqində [5, s.303-324], milli hərbi təhsil proqramı kimi müəyyənləşməklə İslahat Proqramında milli hərbi təhsilin islahatı ilə bağlı müddəaların nəzəri-hüquqi əsası rolunu oynayır. Forumdakı çıxışında Heydər Əliyev müasir Azərbaycan gəncliyinin müstəqil Azərbaycanın gələcəyindəki yerindən, rolundan əminliyini xüsusi diqqətə çəkir. Azərbaycanın müstəqilliyinin, ərazi bütövlüyünün qorunub saxlanması

məsələlərini ardıcıl, geniş şərh edərək gənclər qarşısında mühüm vəzifələr qoyur. Eyni zamanda gənclərin səmərəli fəaliyyəti, yaşayışı, gələcəyi üçün vacib olan problemlərin həll olunmasında Azərbaycan hakimiyyəti orqanlarının, dövlət və güc orqanlarının, bütün başqa təşkilatların bu məsələlərə diqqətinin artırılmasını səlahiyyətli şəxslərin qarşısında vəzifə kimi qoyur: *“Onların hamısı buraya ona görə dəvət olunub ki, gənclərin problemlərini bilavasitə eşidib, dinləyib, hiss edib, hərə öz imkanını daxilində bunların həll olunması üçün tədbirlər görsün. Bunu mən respublikanın hakimiyyət orqanları qarşısında, konkret vəzifə kimi qoyuram”* [5, s. 320]

Ümumiyyətlə, 1993-cü ildən başlayaraq hərbi quruculuq, ordu quruculuğu, dövlətin və hər bir vətəndaşın üzərinə düşən vəzifələri, qarşıda duran vəzifələri, ordunun labüdlüyünü, ordu işində milli hərbi təhsilin yerini, müəllimlərin, təhsil sahəsində çalışan mütəxəssislərin, hərbi məktəblərin, hərbi mütəxəssislərin görməli olduğu zəruri işləri Heydər Əliyev çıxışlarında təc-rübəli pedaqoq kimi pedaqoji üsul olan inandırmanın bütün vasitələri ilə gəncləri vacib olana, ən ümdə olana səfərbər edir.

Bütün bunları bir müstəviyə gətirməkdə məqsəd isə milli hərbi təhsilin bütün istiqamətləri üzrə gənclərimizin ilk növbədə mükəmməl təhsil almasının, bu sahədə bilik və bacarıqlarının müasir tələblər səviyyəsinə çatdırılmasının başlıca tələb kimi qarşıya vəzifə qoyulması idi.

Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı Heydər Əliyevin onillik prezidentlik fəaliyyəti dövründə müxtəlif səviyyəli görüş və tədbirlərdəki çıxışlarında milli hərbi təhsilin gücləndirilməsinin bütün resurslardan istifadə edilərək əsaslandırılması özünü aydın göstərir.

Ulu Öndərin geniş, əhatəli, dərin məzmunlu çıxış və nitqlərində milli hərbi təfəkkürün tərbiyə edilməsi, milli hərbi hissənin dirçəldilməsi ilə bağlı əsas tövsiyələrini yığcam şəkildə belə ümumiləşdirmək olar:

- əsas vəzifələrdən biri orduya onun tarixi keçmişini tanıtmadır;
- Azərbaycan xalqının tarix boyu nümayiş etdirdiyi qəhrəmanlıq, cəsurluq, mərdlik ənənələri müstəqil Azərbaycan dövlətində yenidən yüksəlməli və canlanmalıdır;
- orta əsrlərdə Azərbaycan türklərinin yaratdığı imperiyalar onların malik olduğu hərbi işinin yüksək zirvəsi ilə əldə edilmişdir;
- qüdrətli olması həmişə diqqət mərkəzində dayanan Azərbaycan xalqının qədim, zəngin dövlətçilik tarixi onun hərbi tarixidir;
- keçmiş dövrlərdə güclü ordu yaratmağa qabil olan Azərbaycan xalqı hətta müstəqil olmadığı halda da, başqa dövlətin tərkibində, yaxud başqa bir rejimdə yaşadığı zamanda da yenə hərbi peşəni mənimsəməyə çalışıb və çox gözəl nümunələr göstərüb;
- Azərbaycan xalqının tarixi dövlətçiliyin və ərazi hüdədalarının qorunmasını tarix boyu xalqın qarşısında dayanan çox ciddi vəzifələrdən biri olduğunu göstərir;
- qəhrəmanlıq tarixinin və ənənələrinin öyrənilməsi Azərbaycanın hər bir əsgərinin və zabitanın dünyagörüşünü, hərbi təfəkkürünü genişləndirməklə, Vətən qarşısındakı xidməti vəzifəsinə şüurlu münasibətinin zəruri tərəfidir;
- Azərbaycan xalqının bu günkü hərbi həyatının XIX-XX əsrlərdə formalaşmış hərbi irsimizlə canlı əlaqəsi vardır;
- həmin irsin düzgün öyrənilməsi, onun tarixindən əldə edilmiş qənaətlərə yaradıcı yanaşılması Azərbaycanın müasir hərbi quruculuğunun uğurlarına zəmin yaratmaqla gənc nəslin ilham və inam mənbəyinə çevrilə bilər;
- Azərbaycanın minlərlə igid oğulların igidlikləri gənclərimiz üçün nümunə olmalı, onlar

öz ata-babalarının qəhrəmanlıq tarixini yaxşı öyrənməli, bundan nəticələr çıxarmalı və öz əsgəri, hərbi fəaliyyətlərində istifadə etməlidir;

— II dünya müharibəsində azərbaycanlılardan ibarət diviziyaların təşkili milli hərbi təfəkkürün inkişafında mühüm bir hadisə olmaqla, bu diviziyaların xidmət yolu azərbaycanlıların hərbi qabiliyyətinin və istedadının daha bir ifadəsidir;

— azərbaycanlılardan ibarət diviziyaların keçdiyi yol Azərbaycan xalqının hərbi peşəyə bağlı və hərbi peşə kimi bir peşəyə yiyələnməyə qadir olduğunu əyani göstəricisidir;

— Həzi Aslanov kimi oğulların həyat yolu, İkinci Dünya müharibəsində xidmətləri xüsusi, müstəqil Azərbaycanın indiki vaxtında, Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycanın təcavüzə məruz qaldığı bir vaxtda Azərbaycan xalqı üçün, ordumuz üçün, gənclərimiz üçün böyük nümunədir.

Göründüyü kimi, Azərbaycan xalqının hərbi meydanında yaratdığı qəhrəmanlıqlardan böyük qürur keçirdiyini bəyan edən Ümummilli Lider eyni zamanda xalqın hərbi irsinin nəsillərə nümunə olduğunu və nəsillər tərəfindən öyrənilməli olduğunu bütün çıxışlarında döən-döən qeyd edir. Heydər Əliyev də belə bir irsin düzgün qiymətləndirilməsini və ondan ibrət götürülməsini bütün cəmiyyətə təlqin edirdi.

Bütün bu göstəricilər cəsarətlə deməyə əsas verir ki, Heydər Əliyevin milli hərbi təhsil strategiyası milli hərbi təhsillə milli ordu quruculuğunun vəhdətindən ibarətdir.

Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasında 1993-2003-cü illəri əhatə edən nəhəng hərbi irsinin təhlili göstərir ki, ordu quruculuğunun mühüm tərkibi olan hərbi təhsil, hərbi mütəxəssislərin hazırlanması məsələlərinə dair konkret təklif-təvsiyələri qarşıdakı illərdə bu sahə üzrə görülməli işlərin nəzəri müddəalarını, hərbi təhsilin hansı prinsiplər üzərində qurulmasının ideoloji əsaslarını müəyyən edir. Heydər Əliyevin 1993-cü ildən başlayaraq praktik cəhətdən ön xəttə səfər etməsi, döyüşçülərimizlə səngərdə görüşməsi, onları döyüşə ruhlandırması, atəşkəsdən sonrakı dövrdə Azərbaycanda nizami, müasir səviyyəli ordunun qurulması prosesinə inamla start verməsi, digər tərəfdən də müxtəlif görüş və forumlarda çıxışları hərbi təhsil nəzəriyyəsi, hərbi təhsilin məzmunu, hərbi təhsilin milli tərəqqidə rolu və mahiyyəti, hərbi milli ideologiyanın və onun prinsiplərinin azərbaycançılıq ideologiyasının tərkib hissəsi kimi, milli hərbi tədris müəssisələrində tədrisi, milli hərbi atributların əsas dövlət atributlarının tərkib hissəsi kimi də, xüsusi hal kimi də təbliği, öyrənilməsi yollarına dair nəzəri görüşləri milli hərbi təhsil tariximizdə, həm də milli hərbi təhsil strategiyamızın müəyyənləşməsində müstəsna yeri vardır.

Heydər Əliyevin II istiqamətdə gördüyü işlərə milli zabıt kadr hazırlığı prosesinin təkmilləşdirilməsi üçün on il ərzində verilən fərman və sərəncamlar, əlaqədar nazirliklərin verdiyi əmr-lər, milli hərbi kadrların hazırlanması sahəsində həyata keçirilən mühüm tədbirlər və s. daxildir.

Hər bir fərman və sərəncamın məzmununa daxil olan məsələlər milli hərbi təhsil strategiyasının mühüm tərkib hissəsini təşkil edir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 20 fevral 1999-cu il tarixli fərmanı ilə yaradılan Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Hərbi Akademiyasının məqsəd və vəzifələrinə diqqət edək. Bu akademiyanın hərbi-elmi işçilərin hazırlanmasını, onların ixtisasının artırılmasını, hərbi iş sahəsində elmi tədqiqatların aparılmasını və dövlət orqanlarında çalışan yüksək vəzifəli şəxslərə respublikanın müdafiəsi ilə əlaqədar hərbi-strateji, hərbi-iqtisadi və hərbi-siyasi məsələlərin öyrədilməsini təmin etmək məqsədi ilə yaradılması hərbi işinin elm səviyyəsində öyrənilməsində tamamlayıcı bir addım olmaqla on il ərzində milli hərbi təhsil strategiyasının bütöv bir mənzərəsini yaradır.

Qeyd edilməlidir ki, Heydər Əliyevin milli hərbi təhsilin inkişafı ilə bağlı I və II istiqamətdə gördüyü işlər ayrı-ayrılıqda deyil, vəhdətdə, bir-biri ilə ayrılmaz şəkildə həyata keçirilir. Məsələn, Cəmsid Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin 25 illiyinin keçirilməsi haqqında Sərəncamda bu liseyin hərbi kadrlar hazırlaması sahəsində böyük xidmətlərindən bəhs edilməsi ilə yubileyinin təntənəli şəkildə qeyd edilməsi üçün tədbirlər planının hazırlanıb həyat keçirilməsi Ulu Öndərin bu sahədə I istiqamətdə işinin məntiqi davamıdır. Yaxud, 27 iyul 2002-ci il tarixində Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi və Ali Hərbi Təyyarəçilik Məktəbi məzunlarının buraxılışına həsr olunmuş mərasimdə Heydər Əliyevin çıxışında onun fəaliyyətində bu iki istiqamətdə işin iç-içə olması bəyan edilir: *“Şadam ki, bu il Azərbaycanın Silahlı Qüvvələri yeni bir gənc zabıt dəstəsi aldı. Deməli, ordumuz təzələnilir. Ordumuza yeni nəsil, zabıt nəsil, sistemli olaraq gəlir. Bunların hamısı bizim ordumuzu ilbəl gücləndirir, onun qüdrətini artırır... Deməli, son ildə Azərbaycanda ordu quruculuğunu daha da yüksək səviyyədə təşkil etmək, Azərbaycanın Silahlı Qüvvələrini müasir tələblərlə hazırlanmış, bilik almış zabıtlarla təmin etmək arzularımız, niyyətlərimiz, proqramlarımız artıq həyata keçirilir. Bu sistem artıq gedir və gedəcəkdir. İlbel bundan da artıq davam edəcəkdir. Bax, bunlara görə mən sizinlə birlikdə böyük sevinc hissi keçirirəm”* [8. s.157-168].

Ali hərbi məktəblərdə təhsil sisteminin yaxşılaşdırılmasını, peşəkarlığın artırılmasını, sağlam mənəvi mühitin yaradılmasını zabıtlar qarşısında müqəddəs vəzifə qoyan Ulu Öndər hər bir hərbi təhsil müəssisəsinin gələcək uğurlarına böyük ümidlər bəslədiyini, qürur və şadlıq duyğularını gizlətmirdi.

Tədqiqat işinin verdiyi imkan dairəsində fikrimizə yekun vuraraq qeyd edə bilərik ki, 1993-2003-cü illərdə hərbi təhsilin yenidən, əsaslı şəkildə, milli təhsil meyarlarına uyğun qurulması, hərbi təhsil sahəsində özünəməxsus istiqamətlərlə, prinsiplərlə, vəzifə və məqsədlərlə, hüquqi və normativ əsaslarla müəyyənəlməsi, Azərbaycan ordusunun Azərbaycanın müstəqilliyinin dəyərli reallıqlarından birinə çevirilməsi Heydər Əliyevin milli hərbi təhsil strategiyasının həyata keçirilməsinin nəticəsidir.

**Problemin aktuallığı.** Heydər Əliyevin dövlətçilik ideyalarının tərkib hissəsi olan milli hərbi təhsil ideyaları daim aktualdır və müstəqil Azərbaycan dövlətinin milli hərbi strategiyasının təməl prinsipləridir. Bu prinsiplər dövlətimizin davamlı milli təhlükəsizliyinin, müstəqilliyinin qorunmasında, möhkəmləndirilməsində aparıcı mövqeyə malikdir.

**Problemin elmi yeniliyi.** Məqalədə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasında milli hərbi təhsil quruculuğunun milli ordu quruculuğu ilə vəhdətdə inkişaf etdirib, möhkəmləndirməsi tədqiq edilir.

**Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi.** Məqalə Ulu Öndər Heydər Əliyevin milli hərbi təhsil irsinin öyrənilməsi və öyrədilməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

### Ədəbiyyat

1. Əbu Turxanın hikmət dünyası. Prof. Dr. Səlahəddin Xəlilovun təqdimatında. – Bakı: Çarşıoğlu, – 2012. – 524 s.
2. Əliyev, H. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cildə] / H.Ə.Əliyev. – Bakı: Azərənşr, – c. 1. – 1997. – 606 s.

3. Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cildə] / H.Ə.Əliyev. – Bakı: Azərnaşr, – c. 2. – 1997. – 601 s.
4. Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cildə] / H.Ə.Əliyev. – Bakı: Azərnaşr, – c. 3. – 1997. – 488 s.
5. Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cildə] / H.Ə.Əliyev. – Bakı: Azərnaşr, – c. 5. – 1998. – 499 s.
6. Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cildə] / H.Ə.Əliyev. – Bakı: Azərnaşr, – c. 17. – 2005. – 528 s.
7. Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cildə] / H.Ə.Əliyev. – Bakı: Azərnaşr, – c. 44. – 2013. – 376 s.
8. Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cildə] / H.Ə.Əliyev. – Bakı: Azərnaşr, – c. 43. – 2013. – 464 s.
9. Əliyev, İ.H. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin 95 illik yubileyinə həsr olunmuş mərasimdə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin nitqi. <https://president.az/az/articles/view/28485>
10. Xəlilov, S.S. Lider, Dövlət, Cəmiyyət / S.S.Xəlilov. – Bakı: Azərbaycan Universiteti, – 2001. – 358 s.
11. İlham Əliyev Zəfər Günü münasibətilə Şuşada təşkil olunan tədbirdə çıxışı. <https://president.az/az/articles/view/57801>
12. Qurbani, A. Heydər Əliyev və Azərbaycan ordusu / A. Qurbani. – Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları. – 2002. – s. 392
13. Prezident İlham Əliyevin Dünya Azərbaycanlılarının V Qurultayında çıxışı <https://diaspor.gov.az/az/page/prezident-ilham-eliyevin-dunya-azerbaycanlilarinin-v-qurultayinda-cixisi-36>
14. Süleymanov, M. Azərbaycan ordusunun tarixi / M.Süleymanov. V cild, – Bakı: Maarif, – 2019. – 784 səh.

**M.N.Sərdarova**

### **Azərbaycan Respublikasında milli hərbi təhsilin inkişafında Heydər Əliyevin rolu Xülasə**

Məqalədə Ulu Öndər Heydər Əliyevin milli hərbi təhsilin inkişafı istiqamətində gördüyü işlərdən, həyata keçirdiyi tədbirlərdən bəhs edilir. Araşdırmalar göstərir ki, əcdadlarımızdan miras qalan milli hərbi təhsil ideyalarının Sovet ideologiyasının repressiv təsirlərindən azad edilməsi, canlandırılıb yaşadılması, inkişaf etdirilməsi, eyni zamanda zənginləşdirilməsi Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Heydər Əliyevin nəinki təhsil siyasətində, ümumiyyətlə dövlət quruculuğu strategiyasında xüsusi bir konsepsiya təşkil edən milli hərbi təhsil konsepsiyası millətimizin, dövlətimizin müstəqilliyinin təmin edilməsinin fundamental əsası olmaqla yanaşı, eyni zamanda strateji hədəf-dəki prioritetlərin mühüm parametri qismində çıxış edir.

**М.Н.Сардарова****Роль Гейдара Алиева в развитии национального военного образования в  
Азербайджанской Республике****Резюме**

В статье рассматриваются деятельность и меры, предпринятые Общенациональным Лидером Гейдаром Алиевым в направлении развития национального военного образования. Исследования показывают, что освобождение, возрождение, сохранение, развитие и обогащение идей национального военного образования, унаследованных от наших предков, от регрессивного влияния советской идеологии связано с именем Гейдара Алиева.

Концепция национального военного образования, составляющая особую основу не только образовательной политики Гейдара Алиева, но и в целом стратегии государственного строительства, является фундаментальной базой обеспечения независимости нашего государства и народа, а также выступает важным параметром при определении стратегических приоритетов.

**M.N.Sardarova****The role of Heydar Aliyev in the development of national military education in the  
Republic of Azerbaijan****Summary**

The article discusses the work and measures taken by the Great Leader Heydar Aliyev in the development of national military education. Studies show that the liberation, revival, development, and enrichment of the ideas of national military education inherited from our ancestors from the regressive effects of Soviet ideology are associated with the name of Heydar Aliyev.

The concept of national military education, which constitutes a special concept not only in educational policy but also in the state-building strategy in general, is not only the fundamental basis for ensuring the independence of our nation and state, but also acts as an important parameter of the priorities in the strategic goal.

**Redaksiyaya daxil olub: 06.11.2025**